

Allemansrätten, metallsökare och rätten att gräva upp det du hittat

Här försöker jag redovisa förhållandet mellan allemansrätten, metallsökare och rätten att gräva upp det du hittat. Observera att jag inte här redovisar vem som äger rätten till det upphittade, den frågan kan vara mer komplicerad än vad den först antyder.

Av förarbetena till den nya kulturmiljölagen framgår att du har rätt att fritt medföra och använda metallsökare inom det område som länsstyrelsens gett dig tillstånd för, om området också omfattas allemansrätten.¹ Det är i och för sig ingen nyhet utan har gällt sedan tidigare. Allemansrätten innebär en rätt för envar att bl a vandra, cykla, rida eller färdas med båt över annans egendom. Därutöver har du rätt att tälta eller tillgodogöra dig svamp, bär mm som du hittar på annans mark. Detta gäller oavsett om det är staten, kommun, bolag eller privatperson äger egendomen.

Den närmare innebörden av allemansrätten hittar du i en skrift av f d justitierådet Bertil Bengtsson och som getts ut av Naturvårdsverket 2004, se

<http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/620-8161-6.pdf>

Allemansrätten är en unik förmån och bestämmelsernas kring den är fåtaliga. Förmånen gäller bara under förutsättning att du inte genom ditt metallsökande orsakar någon nämnvärd skada på naturen eller andra olägenheter för markägaren eller andra brukare. Allemansrätten gäller t ex inte på tomter intill boningshus. Om du går över tomt eller plantering kan du dömas för tagande av olovlig väg. Om du orsakar skador kan du också dömas för skadegörelse eller åverkan.

¹ Se SOU 2012:37 s 223 m och prop 2012/13:96 s 56 ö.

Det finns även begränsningar i att allemansrätten när det gäller kommersiellt utnyttjande av naturen. Även om en åtgärd var för sig skulle kunna rymmas inom allemansrätten kan den i en organiserad form i en kommersiell verksamhet komma i konflikt med allemansrätten och därmed olaglig. Tänk även på att det kan finnas ytterligare begränsningar i naturreservat etc.

Även om du inte fått markägarens tillstånd för att gräva upp ett hittat föremål, finns det inga legala hinder att du ändå gör det under vissa förutsättningar. Ett generellt påstående om att det skulle krävas markägarens tillstånd kan alltså inte göras gällande av t ex länsstyrelsen.

I riksantikvarieämbetes allmänna råd om metallsökare från 1993 framgår att länsstyrelsen borde bifoga information till ett beviljat tillstånd med texten: *"Beslutet gäller endast tillstånd att använda metallsökare. Tillståndet innefattar inte rätt att beträda mark som annars inte får beträdas eller till markingrepp. Sådan rätt kräver tillstånd från berörd markägare eller från den som på annat sätt har rätt till marken."*

Föredragande statsrådet går ännu längre i sitt ställningstagande. I propositionen till den nya kulturmiljölagen anför hon att användning av metallsökare inte får *"utsträckas till att fastighetens ägare riskeras att orsakas skada. En person med en metallsökare har således rätt att gå på skogs- och betesmark. Om han eller hon identifierar ett metallföremål under markytan är det dock inte tillåtet att gräva upp föremålet när det ligger på annans mark. För detta krävs fastighetsägarens tillstånd."*

Statsrådets förbehållslösa påstående om att det skulle krävas markägarens tillstånd är felaktigt och tendentiöst. Det ter sig uppenbart att det fordras markägarens medgivande för att få gräva på markytor som kan hänföras till tomt eller andra känsliga ytor som kan komma till skada. Möjligen är det just den informationen som riksantikvarieämbetet försökt förmedla. Det är dock svårare att exakt förstå vad föredragande statsrådet menar. Orsaken är att hon varit mycket knapphändig med att utveckla sin uppfattning. Jag har dock tolkat uttalandet som en direkt koppling till allemansrätten och där finns inga sådana generella begränsningar som statsrådet antyder. Ett tillstånd för metallsökning från länsstyrelsen innebär dock inte att du har en rätt att med stöd av allemansrätten genomföra omfattande markarbeten på annans egendom, därvidlag kan uttalandena i sig vara korrekta.

Orden ”*markingrepp*” och ”*gräva*” kan ju faktiskt ha en väldig spännvidd i sin tillämpning, allt från väldigt små åtgärder med t ex en liten planteringsspade till användandet av större maskinell utrustning. Det är också därför statsrådets förbehållslösa uttalande är tendentiöst.

Jag har uppfattat att lagstiftaren avsiktligt valt att inte närmare kommentera allemansrätten och dess betydelse för metallsökning. I den delen borde lagstiftaren och riksantikvarieämbetet ha varit mer tydlig, de är ju naturligtvis inte okunniga om vilka rättigheter och skyldigheter som kringgärdar allemansrätten. Det visar också hur styvmoderligt man valt att hantera frågan om metallsökare i den nya lagen. Ledning får istället hämtas från andra rättskällor som närmare reglerar gränserna för allemansrätten.

Jag menar att gräva i de sammanhang som det normalt handlar om vid metallsökning i hobbyverksamhet är tillåten med stöd av allemansrätten, om naturen eller markägaren inte orsakas någon nämnvärd skada². Skada behöver inte bara betyda fysiska skador på mark, det kan också vara störningar av annat slag som drabbar markägaren eller naturmiljön. Jag tänker mig ett scenario där du under metallsökning hittar ett föremål som du gräver upp med en spade på en badstrand eller annan liknande markyta. Efter det att du tagit hand om föremålet så återställer du hålet så att markytan på alla sätt liknar förhållandet innan du började gräva. Generellt kan det knappast innebära någon skada om du med en spade gräver ett litet hål i jord och därefter återställer markytan efter dig. Ett sådant agerande ligger också helt i linje med det hänsynstagande som alla ska visa i sitt umgänge med naturen.

Om du dock mer organiserat bedriver metallsökning med flera andra i större omfattning inom ett mindre område med maskinella hjälpmedel, då kan du sannolikt inte åberopa allemansrätten som grund för tillåtligheten av sådan verksamhet.

Enligt ett särskilt stadgande i 8 kapitlet brottsbalken framgår att det skulle vara förbjudet att gräva mm. Kapitlet handlar om stöld och andra sk rubbade besittningar och just den aktuella paragrafen om grävning handlar om egenmäktigt förfarande. Jag har hittat några rättsfall som rör grävning av väg, men det handlar om stora maskinella ingrepp som avstängt grannar att ta sig till sin fastighet. För att dömas till egenmäktigt förfar-

² Se redan Arkeologikutredningens delbetänkande Metallsökare – Bruk och missbruk, Ds U 1983:3 s 18 n

rande fordras att ditt grävande innebär någon form av ekonomisk skada eller annan olägenhet för markägaren. Visst går det att påstå att markägaren inte har direkt rådighet över den lilla markplätt som du hastigt gräver upp när du hittat ett metallföremål, men den är ytterst kortvarig. Det ska också ställas i relation till att det är tillåtet att tälta en eller ett par nätter på en plats i naturen. Sådan besittningsrubbnig är på flera sätt mer omfattande än det som normalt blir aktuellt vid din grävning. Om du dessutom fyller igen hålet ordentligt efter dig blir det i normalfallet svårt att hävda att du orsakat någon skada på marken.

Det innebär att du inte kan dömas för egenmäktigt förfarande när du i gräver upp ett metallföremål av sedvanligt slag, t ex kapsyl, spik, mynt etc. Du skulle dock kunna dömas för skadegörelse eller åverkan om du gräver i växande gröda eller andra planeringar som leder till skada för markägaren. Det finns nog därutöver ett otal situationer där ditt grävande kan orsaka skada, jag skulle t ex undvika att gräva på en golfgreen!

Det är i allmänhet åklagaren som ska visa att grävningen har lett till någon skada av nämnvärd betydelse. Det finns rättsfall där den ekonomiska skadan uppgår till endast 100 kronor och gärningsmannen dömdes för åverkan. Rättsfallet är dock särpräglat och saknar direkt samband med metallsökning. Överhuvudtaget finns det väldigt få rättsfall som berör metallsökning i den mening som här är aktuellt. Allmänt kan dock sägas att beviskraven är normalt högre för att döma någon för brottslig gärning än det är för att erhålla ett skadestånd i en civilrättslig tvist.

Jag menar sammanfattningsvis att den skada som kan uppkomma i samband med att du gräver upp ett föremål på rekommenderade sätt är helt försumbara. Det har sannolikt mindre effekter än de som kan uppstå vid camping, där t ex spår efter tält, eldning och latringropar kan kvarstå. Det ska också ses mot bakgrund av att Du med stöd av allemansrätten får, i ringa omfattning, ta med Dig sten, grus, torv, gräs, ris, löv, mm. Trots att de hör till de ”förbjudna” naturalstren enligt brottsbalken. Om Du har orsakat en bagatellartad skada eller skada som markägaren skäligen får tåla är det sannolikt straffritt. Du får således orsaka en viss skada men det får inte vara nämnvärd.

Generellt tycker jag att Sveriges Metallsökarförening har uppställt en rad goda råd när det gäller metallsökning, bl a att fylla igen grävda hål och återställa marken till ursprungligt skick eller att ta hand om det skräp som hittas. De får nog utgöra god sed för

detektorister. Om din närvaro blir ifrågasatt av en markägare bör du fråga honom/henne vilken skada du orsakat. Om du följt god sed har du säkert inget att oroa dig för.

Slutligen vill jag nämna något om handläggningen i länsstyrelsen. Ett krav på ett medgivande från markägaren kan inte heller uppställas av länsstyrelsen som en förutsättning för att lämna tillstånd till metallsökning. Kulturmiljölagen är, i förevarande fall, en förvaltningsrättslig reglering mellan den enskilde och staten och har som syfte att skydda våra fornlämningar. Det sker genom att länsstyrelsen ska pröva huruvida din ansökan om metallsökning i det konkreta fallet kan skada en skyddsvärd kulturmiljö. Lagen har alltså inte tillkommit för att skydda markägare från eventuellt obehörigt utnyttjande av dennes egendom, det är en fråga mellan markägaren och en detektorist. Här finns redan annan lagstiftning av straff- och civilrättslig karaktär som skyddar markägaren, t ex brottsbalken och skadeståndslagen.

I samband med Kulturmiljölagens tillkomst föreslog faktiskt några länsstyrelser att det skulle fordras markägarens medgivande för metallsökning för att också länsstyrelsen skulle kunna lämna ett tillstånd för användning av metallsökare. Det antyder ju i vart fall att dessa länsstyrelser också har uppfattningen att sådan reglering saknas idag.

I Sveriges Metallsökarförningens stadgar framgår en rad olika förhållningsregler som ska följas i samband med metallsökning. I stadgarna framkommer dock en skyldighet för en medlem att aldrig använda en metallsökare utan att ha också fått markägarens tillstånd för detta. Jag menar att en sådan uppfattning går längre än vad som lagligen kan göras gällande i övrigt. God sed för detektorister och vad lagen i olika sammanhang föreskriver behöver dock inte alltid sammanfalla. God sed kan naturligtvis sträcka sig längre än vad lagen anger, det kan ju finnas andra fördelar med att ha en uppfattning som sträcker sig längre än lagen.

Såvitt jag har förstått innebär det också ett visst besvär med att inhämta sådant tillstånd från markägare. Dessutom kan det inte uteslutas att om det hittas forntida föremål kan det medföra begränsningar för ägaren att bruka marken framtiden. Det kan vara ett skäl till att markägaren inte vill lämna ett sådant tillstånd som krävs enligt stadgarna.

Den kritik som riktades mot den tidigare lagstiftningen ur ett EU-rättsligt perspektiv, har säkert också vållat en hel del huvudbry för regeringen. Frågan fanns inte ursprungli-

gen med i det direktiv som utredningen fick inför arbetet med ny lag. Den reglering som nu införts tycks inte på något avgörande sätt visa på en förändrad inställning till användandet av metalldetektor vid hobbyverksamhet. Den enkätundersökning som styrelsen för SMF nu genomfört hos landets länsstyrelser tycks visa att flera handläggare har samma uppfattning. Den nya kulturmiljölagen fick också en utformning som radikalt avviker från det betydligt generösare förslag som riksantikvarieämbetet hade förordat. Det förslaget hade nog sannolikt klarat sig helt utan kritik från EU-kommissionen.

Det finns för närvarande några mål som ligger för prövning i förvaltningsrätten. Om domstolarna kommer fram till att den tidigare stränga praxisen fortfarande gäller kan den nya lagstiftningen utgöra ett fortsatt hinder av den fria rörligheten av varor mellan unionsstaterna, alltså ett fördragsbrott. Det kan faktiskt i så fall innebära revideringar av den nya kulturmiljölagen, sådan revidering kommer i vart fall inte dröja 20 år.

Det kan inte uteslutas att jag missförstått eller förbisett omständigheter som kan innebära att rättsläget är något annat än vad jag har gett uttryck för här.

Stockholm 27 maj 2014

Bengt Öhman

Jur kand